

**O'ZBEK VA NEMIS XALQ OG'ZAKI IJODIDA PAREMIYALAR VA MAQOLLARNI
NAMUNAVIY MISSOLLAR ORQALI O'RGANISH**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11303453>

Abdug'afur Qahhorov

*Andijon davlat chet tillar instituti nemis tili nazariyasi va amaliyoti kafedrası
o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Maqolada biz frazeologizmlar qatoriga kiruvchi maqol matallar va turgun iboralar haqida umumiy va kengaytirilgan ma'lumotlarni yoritishni maqsad qildik. Biz uni o'zbek va nemis frazeologik birliklari o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni qiyosiy tahlil qilish bilan boyitdik.*

Kalit so'zlar: *maqol, matal. fikr ifodasi, ifodaning bo'yoqdorligi, ertaklar*

Ushbu maqoladagi paremiyalar ikkilamchi lingvistik belgilar sifatida tushuniladi - vaziyat yoki voqelik o'rtasidagi munosabatlar belgisi bo'lgan yopiq turg'un iboralar (maqol va matallar). Qadim zamonlardan beri har bir xalq kundalik nutqida so'z va turg'un so'z birikmalari bilan bir qatorda turg'un iboralarni ham qo'llagan, ularning turlaridan biri maqoldir. Ular ma'ruzachilarni o'zlarining semantik qobiliyati va turli nutq vaziyatlarida va turli nutq maqsadlarida foydalanish qobiliyati bilan o'ziga jalb qiladi. Ko'rinishidan, bu birliklar bir xil tilda so'zlashuvchilarning to'liq huquqli muloqot jarayonini ta'minlaydigan semiotik quyi tizimlardan birini tashkil qiladi. Ijtimoiy tilshunoslar ta'kidlaganidek, til tarixiy zarurat sifatida vujudga kelganligi sababli jamiyat unga qo'yadigan talablarga javob berishga chaqiriladi. Shu bilan birga, u jamiyatning ahvolini aks ettiradi va uning taraqqiyotiga faol hissa qo'shadi. Bu qoida, tabiiyki, ma'lum bir madaniyatning tashuvchisi bo'lib chiqadigan har qanday alohida til va uning so'zlashuvchilari jamiyatiga nisbatan to'g'ri keladi.

²⁵“Og'zaki aloqa vositalari va ijtimoiy ongning dialektik birligi yoki aniqroq aytganda, til va milliy madaniyatning birligi”. Ko'pincha maqol va matallar minimatnlar, xalq amaliy san'ati asarlari deb ataladi. Bu esa folklor an'analarda matallarning xalq og'zaki ijodining kichik janrlaridan biri sifatida malakalanishiga olib keldi. Maqollarga xalq og'zaki ijodi, adabiy, lingvistik yondashuvlar bilan bir qatorda maqol va matallar bir paytlar V.Gumboldt xalq ruhi, “ma'naviy o'zlik” deb atagan turg'un iboralar, xalq psixologiyasi va falsafasi sifatida mujassamlanishi tadqiqotchilarni qiziqtirgan bo'ldi. Maqol fondini xalq hayoti haqidagi ma'lumotlar ombori, nafaqat hayot, balki tarix, e'tiqod, urf-odatlar, marosimlarni ham aks ettiruvchi ko'zgu sifatida o'rganishga undaydi. Shu bilan birga, paremiyalar "xalq eksperimental donoligi" ni o'z ichiga olishini inobatga olgan holda, ushbu to'plamni undagi ma'lumotlar nuqtai nazaridan tahlil qilish yoki hech bo'lmaganda uning asosiy qismini

²⁵ Gumboldt, 1985. 380-bet

mantiqan aniqlash, komponentlar va unda aks ettirilgan asosiy birliklarini ko'rib chiqish tushuniladi.. Xalq manfaatlari va intilishlarini belgilaydigan qadriyatlar xususiyatlari bilan bog'liq bo'lgan logemalarni amalga oshirishni batafsil o'rganmasdan turib, xalq ongining tilda gavdalanishi haqida to'liq taassurot yaratish mumkin emas. Yuqorida aytilganlarga asoslanib, tadqiqotchilar oldida turgan bir qator muhim masalalarni ajratib ko'rsatish mumkin:

Maqol tushunchasini tushunish va ushbu atamaning boshqa ma'noga ega bo'lgan (maqol, matal, aforizm, ibora, frazeologik birlik) bilan bog'liqligini aniqlash; Paremiyaning semiotik hodisa sifatida til va nutq belgilariga aloqasini ochib berish; nemis etnik ongining ijtimoiy-madaniy aksiologik makonida eng muhimi bo'lgan maqollarning semantikasini va til vositasida ifodalangan tushunchalar ro'yxatini tashkil etish asoslarini aniqlash;

O'zbek va nemis madaniyati uchun ahamiyatli bo'lgan, maqollar tizimini shakllantirish uchun muhim bo'lgan qiymat sub'ektlari tushunchalari va madaniy tushunchalarni farqlash;

Maqol va matallar xalq madaniyatini o'rganish uchun ajralmas materialdir. A. Szemerkenyi maqollar xuddi oyna kabi jamiyat hayoti va axloqiy asoslarini aks ettiradi, deb hisoblaydi. Yana bir tilshunos olim maqolga quyidagicha ta'rif beradi: ²⁶“Maqol - bu qisqa gap, saboq, ko'proq tanqid, allegoriya yoki umrbod hukm shaklida”. Maqol to'g'ridan-to'g'ri yoki ko'chma ma'noga ega bo'lib, fikr ifodasini bir oz noaniq qiladi. Maqol, bir tomondan, chuqur milliy, ikkinchi tomondan, xalqaro ifodaga ega. Bu qarama-qarshilikni quyidagicha tushunish kerak: turli xalqlarning maqollarida hukmlar ifodalanadi.

Hamma xalqlar uchun umumiy bo'lgan fikrlar bor, lekin har bir xalq etnografik, geografik xususiyatlar, urf-odatlar, mentalitet va boshqalarni hisobga olgan holda o'ziga xos tarzda ifodalaydi. Demak, tinchlik va ezgulik g'oyalari, mehnat va bilimning o'rnini butun dunyo xalqlari uchun umumiydir; yaxshi insoniy fazilatlarini hurmat qilish: mehnatsevarlik, hayo, halollik - yovuzlik va ochko'zlikni, ahmoqlik va dangasalikni qoralash. Ilm-fanning hali so'zsiz o'z yechimini topmagan muhim muammolaridan biri maqol va matalni farqlash masalasidir. Bizning ishimizda bu atamalar quyidagi ma'nolarda qo'llanadi: Maqollar hukmi (tushunchalarni emas) ma'nosini anglatuvchi jumla tuzilishiga ega bo'lib, yoki to'g'ridan-to'g'ri va ko'chma ma'noga ega bo'lgan ko'chma iboralardir. Misol uchun, men tosh ustida o'roq topdim; . Gaplar to'g'ridan-to'g'ri ma'noga ega bo'lgan va hukmi ifodalovchi gap shaklida turg'un birikmalardir. Masalan, pul biznesdir; sevgi yosh tanlamaydi; vaqt bu oltin demakdir. Siz ikkita o'limni ko'ra olmaysiz, lekin bittadan qochib qutula olmaysiz. Maqollar - "fikrlarning qalinlashishi" deb ta'rif beradi rus va ukrain tilshunos olimi, faylasuf A.A. Potebnya. Maqollar, go'yo ongda to'planadi. Bizning ongimiz juda ko'p sonli she'riy tasvirlarni o'z ichiga oladi, biz ularni xotiramizdan olib tashlashimiz va har bir aniq holatda amalga oshirishimiz mumkin. Maqollar xalq xotirasini tashkil qiladi. Ularda uning tarixi, urf-odatlar, turmush tarzi va e'tiqodlari aks etgan: Unter aller Kanone; Da beißt die Maus keinen Faden ab; Alles in Butter; Ko'pgina nemis xalq urf-odatlarida maqol va maqollarda aks ettirilgan, lekin ular ko'pincha yashiringan, ularni izlash, tasvirlarda

---

²⁶ Vada Dahl

topish kerak. Shunday qilib, masalan: Ich habe heute Schwein gehabt – Menga bugun baxt kulib boqdi. Nemis halqida ijtimoiy og'ir vaziyatda to'stdan omad kelib insonning ishlari olg'a borishida ushbu ibora ko'proq qo'llanadi. To'g'ridan to'g'ri tarjimada esa vaziyatning yashiringanligini aniqlash mumkin. Xuddi yunoncha „Tragediya“ so'zining ma'nosi „Echki qo'shig'i“ ma'nosini berganidek.

Xalq og'zaki ijodining bir turi bo'lgan maqollarda mushohadalar, to'plangan hayotiy tajriba, ularni yaratgan xalqning hikmatlari o'rin olgan. Ular ushbu maqollarni yaratgan xalqning milliy xarakterini, qiziqishlarini, munosabatini yaxshiroq tushunishga yordam beradi turli vaziyatlar, ularning turmush tarzi, urf-odatlarini kabilar. Maqollardan foydalana bilish nafaqat ona tilida so'zlashuvchilar bilan bevosita muloqotda, balki badiiy matnlarni tarjima qilishda ham muhim ahamiyatga ega. Og'zaki xalq amaliy san'atining bu turini o'rganish turli madaniyatlarning o'ziga xos xususiyatlari va o'zaro bog'liqligini chuqurroq tushunish imkonini beradi. Hozirgi vaqtda xalqaro hamkorlik faol rivojlanmoqda, inson faoliyatining turli sohalarida axborot almashinuvi orqali madaniyatlarning bosqichma-bosqich o'zaro kirib borishi kuzatilmoqda. Turli millatlar, mamlakatlar va qit'alarga mansub insoniyat jamoalari endi izolyatsiya qilingan emas. Bizni nafaqat Yer sayyorasi, balki shu sayyorada omon qolish, sivilizatsiya rivoji, madaniyatlar rivojining umumiy manfaatlari birlashtirib turadi. Bularning barchasi o'zaro hamkorlik, o'zaro tushunish va hamkorlikni talab qiladi. Buning uchun bir-birimizni oddiy tushunish, boshqa xalqlarning tillari va madaniyatini bilish kerak.

Xususan, bu hol leksik birliklar bir tildan ikkinchi tilga o'tganda sodir bo'ladi, buning natijasida har bir tilning lug'at boyligi boyib boradi.

O'zbek va nemis xalq og'zaki ijodida frazeologizmlar hamda paremiyalarning qo'llanilishi yuzasidan quyidagilarni ko'rib chiqamiz:

Xalq dostonlarida qo'llangan shakli	Xozirgi kunda anglatuvchi ma'nolari
Qo'zi boqqan moy oshaydi, yetim boqqan qon oshaydi	Yetim boqsang og'zi burning qon bo'lur shakli mavjud
So'ngi po'shaymon o'zinga dushman	Pushaymonlik tuyg'usi haqida
Yomon ayg'ir enasiga chopadi	Uquvsiz farzand haqida
Katta podsho ko'zlariga surtibdi, To'g'ri o'zar, egri ozar, xaloyiq	To'g'rilik haqida
Zaqqum quyay ichayotgan oshiga	Zaharli daraxt haqida

Nemis xalq og'zaki ijodina'munalari	Qaysi asarda kelganligi
Spiegelein, Spiegelein an der	Schneewittchen und sieben

Wand, wer ist die Schönste im ganzen Land	Zwerge
Knusper, knusper knäuschen, wer knuspert an meinem Häuschen	Hänsel und Gretel
Die Guten ins Töpfchen, die Schlechten ins Köpfchen	Aschenputtel
Etwass besseres als den Tod finden wir überall	Die Bremer Stadtmusikanten
Aber Großmutter, warum hast du so große Augen?	Rotkäppchen

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. UMARXO'JAYEV. M. I, NAZAROV Q. N "Nemischa-russcha-o'zbekcha frazeologik lug'at" – O'qituvchi, 1994
2. UMARXO'JAYEV. M. I - K Probleme frazeografii, "FREMDSPRACHEN" Leipzig,1971
3. UMARXO'JAYEV. M. I - Printsipa sostavleniya mnogo yazichnogo frazeologicheskogo slovary, kand.Diss, 1972
4. UMARXO'JAYEV. M. I - Printsipa ustnovleniya mejyaziqovix ekvivalentov pri sostavlenii frazeologicheskogo slovary "FREMDSPRACHEN" ,VEB, Leipzig,1974
5. UMARXO'JAYEV. M. I - Ocherki po sovremennoy frazeografii, Toshkent,1977
6. UMARXO'JAYEV. M. I - Osnova frazeografii, Toshkent, 1983
7. V.V.VINOGRADOV - Frazeologizmlarni tasniflash to'g'risida 4-bob
8. CHERNISHEVA- Фразеология современного немецкого языка-1970
9. G. GRASS, 2002: 216 "Im Krebsgang"
10. Bausinger H. Deutsch für Deutsche. Dialekte, Sprachbarrieren, Sondersprachen.- Frankfurt a.M.: Fischer, 1976.- 160 S.